

Personaalpronoomenite ja pöördevormide sekundaarkasutusest eesti ja vene keeles

SIRJE KUPP-SAZONOV

Tartu Ülikool

Ülevaade. Uurimus keskendub personaalpronoomenite ja pöördevormide sekundaarkasutusele eesti ning vene keeles. Silmas peetakse olukordi, kui pronoomen viitab kellelegi teisele, mitte sellele isikule, kelle tähistamiseks on vastav sõna mõeldud. Näiteks võib kõneleja ülima austuse või oma autoriteedi kehtestamise eesmärgil pöörduda vestluspartneri poole ainsuse 2. isiku asemel hoopis 3. isikus. Analüüsisist jäävad kõrvale juhtumid, kui pronoomenid ja pöördevormid viitavad üld- või umbisikule. Vene ja eesti keele kõrvutamisel võib täheldada mitmeid erinevusi, näiteks võib ühes keeles eksisteeriv sekundaarkasutuse juhtum olla teises keeles täielikult välistatud või esineda teatud (kontekstuaalsete) piirangutega. Keelt mitte emakeelena rääkija jaoks võivad sellised juhtumid raskendada vestluskaaslase mõistmist, seetõttu on neid erinevusi oluline teadvustada nii keeleõppes kui ka tõlkeprotsessis.

Võtmesõnad: personaalpronoomenid; isik; arv; pöördevorm; sekundaarkasutus; vene keel; eesti keel

1. Uurimuse eesmärgid ja teoreetiline raamistik

Personaalpronoomenid on üks esimesi teemasid, millega puutub kokku iga võõrkeeleõppija. Kuigi pronoomeneid peetakse reeglina universaalseks nähtuseks, siis Wayt Gibbs (2002: 84) on väitnud, et näiteks

Põhja-Colombias räägitavas ika keeles puudub personaalpronoomenite süsteem. Emile Benveniste'i (1971: 217) hinnangul eksisteerivad kõikides keeltes sama tüüpi pronoomenid (personaal-, demonstratiiv- jne). Mihhail Šeljakin (1986: 12) on rõhutanud, et personaalpronoomenid iseloomustavad isikuid ja esemeid selle rolli kaudu, mida nad täidavad kõneaktis. Seega nii vene kui eesti keeles viitab ainsuse 1. isiku pronoomen kõnelejale (1a–1b), mitmuse 1. isiku pronoomen vähemalt kahele isikule, kelle hulgas on ka kõneleja (2a–2b); 2. isiku pronoomenid osutavad ühele (3a–3b) või mitmele (4a–4b) adressaadile ning 3. isiku pronoomenid tähistavad suhtluses mitte osalevaid isikuid (5a–6b).

- (1a) – Дай-ка **я** тебя **поцелую**, – нежно сказала девица, и у самых его глаз оказались сияющие глаза. (М. Булгаков)
- (1b) "Lase **ma suudlen** sind," ütles näitsik hellalt ning tema silmad löid särama otse Varenuhha silmade ees. (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)
- (2a) – Однако **мы** заговорились, дорогой Фагот, а публика начинает скучать. (М. Булгаков)
- (2b) "**Me** oleme pikalt vestlema jäänud, kulla Fagott, vaatajatel hakkab igav." (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)
- (3a) – Что **ты говоришь**, Азазелло? – обратился он к молчащему Азазелло. (М. Булгаков)
- (3b) "Mida **sa ütlesid**, Azazello?" pöördus ta vaikiva Azazello poole. (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)
- (4a) – **Вы** – писатели? – в свою очередь, спросила гражданка. (М. Булгаков)
- (4b) "Kas **te olete** kirjanikud?" päris naine omakorda. (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)
- (5a) Через минуту **она** спала, и никаких снов в то утро **она** не видела. (М. Булгаков)
- (5b) Hetk hiljem **ta** juba **magas** ega näinud sel hommikul ühtki unenägu. (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)
- (6a) Вот группа Брокенских гуляк. **Они** всегда **приезжают** последними. (М. Булгаков)
- (6b) Sealt tulebki see kamp Brockeni päevavargaid. **Nad tulevad** alati viimastena. (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)

Ülalpool öeldu kehtib aga vaid siis, kui personaalpronoomeneid kasutatakse nende esmases tähenduses ja funktsioonis.

Selle artikli eesmärgid on 1) analüüsida personaalpronoomenite ja vastavate pöördvormide sekundaarkasutuse juhtumeid vene ja eesti keeles; 2) selgitada välja peamised keeltevahelised sarnasused ja erinevused.

Sekundaarkasutus tähendab grammatilise vormi kasutamist kontekstis, mis on omane mõnele teisele grammatilisele vormile. Nt kasutatakse verbi olevikuvormi minevikulises kontekstis, nn *praesens historicum* e ajalooline olevik (Vinogradov 1972: 451; Bondarko 1971: 142; Declerck 2006: 27).

(7a) **Иду** я однажды по коридору, и вдруг **слышу** визг. (А. Чехов)

(7b) **Lähnen** kord koridori mööda ja **kuulen** äkki vingumist. (Tlk. H. Luik, V. Rajasaar, E. Raudsepp, J. Tamm)

Sekundaarkasutus tähendab reeglina seda, et grammatilist vormi on võimalik asendada teise vormiga selle esmases funktsioonis (Bondarko 1971: 173). Nt lausetes 7a–7b on võimalik asendus *Шел я однажды по коридору, и вдруг услышал визг. – Läksin kord koridori mööda ja kuulsin äkki vingumist.*

Lisaks ajavormidele ja mitmetele teisele grammatikakategooriatele (Kupp-Sazonov & Külmoja 2014) ning -vormidele esineb sekundaarkasutust ka pronoomenite puhul (Kupp-Sazonov 2020).

Sellised kontrastiivsed uurimused pakuvad materjali, mida edaspidi saab kasutada keeleõppes, samuti tõlkealastes teoreetilistes ja praktilistes käsitlustes. Personaalpronoomenid on eesti ja vene keeles pälvinud paljude keeleteadlaste tähelepanu (nt Murõgina 1970; Gard 1985; Šeljakin 1986; Russkije mestoimenija... 1989; Erelt 1990; Bulõgina & Šmeljov 1997; Pool 1999; Pajusalu 1999, 2009; Pyykkö 2002; Gerassimenko 2003; Golovenkina 2004; Kaiser & Hiitamm 2004; Lindström 2010; Graneva 2010; Norman & Plotnikova 2016). Põhjaliku ülevaate personaalpronoomenite päritolust erinevates keeltes annab Kirill Babajevi (2009) käsitlus. Leidub ka mõningaid eesti ja vene keele personaalpronoomeneid

kõrvutavaid uurimusi (nt Külmoja jt 2003; Blokland & Kehayov 2010; Pajusalu jt 2010; Štšadneva & Velman-Omelina 2016; Kupp-Sazonov 2020). Järgnevalt vaadeldakse mõningaid käsitlusi üksikasjalikumalt.

1.1. Personaalpronoomenite sekundaarkasutus vene keeleteaduses

Vene keeleteaduses on personaalpronoomenite sekundaarkasutusele (vene k *метафорическое употребление, переносное употребление, транспозиция*) pööratud korduvalt tähelepanu. Muuhulgas on tõstatatud küsimus, kas pronoomeni kasutamist mitte esmases tähenduses võiks pidada täiesti uueks pronoomeniks (näiteks viisakas *teie*-vorm, mille kasutamisel ilmnevad vene keeles teatud süntaktilised eripärad) (Bulõgina & Šmeljov 1997: 319, 326).

Reeglina annavad vene keele grammatikale pühendatud käsitlused, kus on vaadeldud personaalpronoomeneid ja grammatilise isiku kategooriat, ülevaate ka nende sekundaarkasutusest, nt kirjeldatakse *meie*-vormi ja pöördevormide erinevaid kasutamisevõimalusi autorimitmuse, majesteedimitmuse jm väljendamiseks (Russkaja grammatika 1980: 533–534). Mitmuse 1. isiku pronoomeni ja pöördevormide funktsioneerimist on muuhulgas uuritud poliitilistes tekstides (Khasanov 2018), päevikužanris (Antipina 2012), Fjodor Tjuttševi luules (Nossoreva 2009). Pronoomenite (sekundaar)kasutust on analüüsitud ka manipulatsoonivahendina (Graneva 2015).

Grammatiliste vormide funktsioonid ja sekundaarkasutus on funktsionaalgrammatika pärusmaa, seetõttu leidub ka personaalpronoomenite sekundaarkasutuse põhjalikke kirjeldusi selle grammatikasuna esindajate töödes (nt Šeljakin 2001: 60–62).

Aleksei Šahmatov, nimetamata küll seda nähtust sekundaarkasutuseks, käsitleb oma isikuvormide ülevaates muuhulgas juhtumeid, kus kõneleja, kirjeldades mineviku korduvaid sündmusi, räägib endast 2. isikus või kellegi vastu suurt austust väljendades viitab talle mitmuse 3. isiku vormidega või rõhutab enda tähtsust *meie*-vormiga (Šahmatov

2001: 462–465). Vladimir Sannikov (2002: 77–85) nimetab isikuvormide ja pronoomenite sekundaarkasutust keelemänguks. Viktor Vinogradov (2001: 376–380) on kirjutanud personaalpronoomenite ja vastavate pöördvormide ülekantud tähendusest ning tema hinnangul tuleb kõikide isikute pöördvormide ja pronoomenite puhul analüüsida ainsust ning mitmust koos.

Eraldi väärib mainimist vaid pronoomenitele pühendatud Šeljagini käsitlus (1986), kus autor kirjeldab üksikasjalikult erinevat tüüpi pronoomenite vorme, tähendusi, funktsioone ja kasutusviise.

1.2. Personaalpronoomenite sekundaarkasutuse käsitlusi eesti keeleteaduses

Eesti keele süntaksikäsitluses (Pajusalu 2017: 570) kirjutatakse mitte sekundaarkasutusest, vaid *sekundaarsest tähendusest*, kuid toodud näited (nt teenindava personali mitmus) lubavad arvata, et silmas on peetud sama nähtust. Lisaks on mainitud, et ”sekundaarse tähenduse puhul on tendents kasutada personaalpronoomeni lühivormi”.

Oluliseks pronoomenitele pühendatud käsitluseks on Renate Pajusalu doktoriväitekiri ”Deiktikud eesti keeles”, kus viidates Erelti artiklile (1990) kasutab autor terminit *isikukategooria riskasutus* (Pajusalu 1999: 53). Sekundaarkasutuse juhtumitest on Pajusalu maininud majesteedimitmust, teenindava personali mitmust, arsti-mitmust, aga samuti *teie*-vormi kasutamist viisaka pöördumisena (1999: 56–59).

Personaalpronoomenite sekundaarkasutusele (kuigi seda terminit artiklis ei tarvitata) on pühendatud Erelti uurimus ”Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalusi eesti keeles” (1990), kus rohkete näidete abil demonstreeritakse pronoomenite ja pöördvormide kasutamist nende mitte esmases tähenduses ja funktsioonis nii teenindussituatsioonis, arsti ja patsiendi kui täiskasvanu ja lapse vahelises suhtluses jpm.

Liina Lindströmi käsitluses ”Kõneleja ja kuulajale viitamise vältimise strateegiaid eesti keeles” on vaatluse all eelkõige internetifoorumitest ja suulise kõne korpusest leitud keelematerjal ning autor tõestab, et

lisaks ühe grammatilise isiku vormide asendamisele teise isiku vormidega, on üheks viitamise vältimise strateegiaks ka pronoomeni süstemaatiline lausest väljajätmine (2010: 95–98).

Leelo Keevallik on artiklis ”The use and abuse of singular and plural address forms in Estonian” uurinud, milliseid ainsuse ja mitmuse vorme kasutavad kõnelejad vestluskaaslase poole pöördumiseks, mainitud on arsti-mitmust, ema-mitmust, adressaadi kõnetamist kolmandas isikus jm (1999: 130).

1.3. Eesti ja vene keele personaalpronoomeneid kõrvutavad uurimused

Kahe keele personaalpronoomeneid kõrvutavaid käsitlusi on vaid mõned, enamikes on autorid keskendunud *sina/teie* esinemisele suhtluses (Vogelberg 2003; Pajusalu jt 2010; Štšadneva & Velman-Omelina 2016; Velman-Omelina 2018). Lisaks on üksikasjalikumalt uuritud mitmuse 1. isiku pronoomeni ja pöördvormide sekundaarkasutust (Kupp-Sazonov 2020).

2. Materjal ja meetodika

Vaadeldavate keelte erinevused ja sarnasused personaalpronoomenite ning pöördvormide sekundaarkasutuse puhul selgitatakse välja kontrastiivse lingvistilise analüüsiga. Suurem osa näiteid pärinevad ilukirjandusest, sh nii originaal- kui ka tõlketekstidest, kuna aga päris kõiki kasutuskontekste ei õnnestunud mainitud allikatest leida, on mõned näited sellised, mida artikli autor on kuulnud suulises suhtluses või kohanud internetikasutuses. Selline materjali valik võimaldab esitada mitmekesisema pildi analüüsitava keeleelementide (sekundaar)kasutusest mõlemas keeles. Analüüsi on kaasatud ka sellised näitelauseid, kus ühes või teises keeles pronoomen puudub ning grammatilise isiku tähendust väljendavad verbi pöördvormid.

3. Personaalpronoomenite ja verbi pöördevormide sekundaarkasutus

Vene keeleteadlased T. Bulõgina ja A. Šmeljov eristavad kaht tüüpi personaalpronoomenite sekundaarkasutust. Ühest küljest toovad nad välja **transpositsiooni**, mis tähendab 1. ja 2. isiku vormide kasutamist erinevalt nende esmasest tähendusest ning kõneaktis osalejatele viitamist muude vahenditega kui 1. ja 2. isiku pronoomenitega. Näiteks rääkides väikeste lastega võib kõneleja rääkida endast või lapsest 3. isikus ja kasutada pronoomeni asemel hoopis noomenit või pärisnime: *Мама сейчас занята, малыш – Kullake, emme teeb praegu tööd ja Алешенька хочет яблочко? – Kas Pille tahab õuna?* Transpositsioonina käsitletakse ka mõningaid mitmuse 1. isiku vormide sekundaarkasutuse juhtumeid, nagu näiteks autorimitmus ja ema-mitmus. Teisalt kirjutavad kee-
uurijad personaalpronoomenite ja pöördevormide **konventsionaalsest kasutamisest**. Sellisena vaadeldakse näiteks mitmuse 2. isiku vormide kasutamist viisaka pöördumisena ja üld- ning umbisiku väljendamist (1997: 328–330). Käesolevas uurimuses jäävad ülalmainitud kasutusjuhtumitest vaatluse alt välja üldisiku (selle kohta vt nt Lavrentjev 2009: 35–40; Kirvesmäki 2010; Zolotova jt 2004: 119–121) ja umbisiku tähenduse väljendamine, kuna näib, et neid ei saa käsitleda klassikalise personaalpronoomenite ja verbivormide sekundaarkasutusena. Selle tõestamiseks vaadeldgem mõningaid üldisiku tähendust väljendavaid näitelauseid 8–13.

- (8) Чье **кушаю**, того и **слушаю**.
- (9) Kelle leiba **ma söön**, selle laulu **ma laulan**.
- (10) Тише **едешь**, дальше **будешь**.
- (11) Tasa **sõuad**, kaugele **jõuad**.
- (12) **Мы** редко **думаем** о том, что **имеем**, но всегда **беспокоимся** о том, чего у **нас** нет. (А. Шопенгауэр)
- (13) **Me mõtleme** harva selle üle, mis **meil** on, kuid **oleme** peaaegu alati mures selle pärast, mida **meil** pole. (A. Schopenhauer)

Kuigi nendes lausetes esinevad erinevatele isikutele viitavad pronoomenid ja verbivormid, kehtib öeldu iga inimese kohta, sh ka selle kohta, kellele viitavad konkreetsed grammatilised vormid. Kui siia kõrvale võtta võrdluseks mõni klassikaline pronoomeni sekundaarkasutuse juhtum, näiteks arsti-mitmus *Как мы себя сегодня чувствуем?* – *Kuidas te ennast täna tunnete?*, siis on selge, et siin "ei sisalda" lauses olev meie kõnelejat ennast mitte vähimalgi määral, kuna arst, esitades sellise küsimuse, tunneb huvi ainult oma patsiendi enesetunde vastu. Lisaks sellele kehtib siin põhimõte, et sekundaarkasutuses olevad vormid on asendatavad teiste vormidega esmases tähenduses, st arst võib küsida ka nii: *Как ты/вы себя чувствуешь/чувствуете?* – *Kuidas sina/teie ennast tunned/tunnete?* Eelpool näidatust tulenevalt ei määratle ka mitmed keeleteadlased üld- ja umbisiku väljendamist pronoomenite ja verbivormide sekundaarkasutusena, näiteks on nimetatud seda *pronoomenite neutralisatsiooniks* (Šeljakin 1986: 22) või kasutatud terminit *pronoomenite nullvariandid* (Bulõgina & Šmeljov 1997: 321).

Järgnevalt analüüsitakse iga grammatilise isiku sekundaarkasutuse juhtumeid eraldi.

3.1. Ainsuse 1. isik (mina / я)

Erinevalt teistest personaalpronoomenitest ja pöördevormidest esineb ainsuse 1. isiku sekundaarkasutust üliharva. Õnnestus leida vaid üks juhtum (seda on maininud ka Šeljakini 2001: 112), mille võib mööndustega liigitada sekundaarkasutuseks. Klassikalisest sekundaarkasutusest eristab seda kaks asjaolu. Esiteks on mõlemas keeles nõutav väga kindel tarind, kusjuures pronoomenite kasutamine on kohustuslik:

vene k: **я + тебе/те** või **вам** + ainsuse 1. isiku perfektivses aspektis verbi tuleviku vorm;

eesti k: **ma + sul** või **teil** + ainsuse 1. isiku oleviku vorm.

(14a) **Я тебе подумую**, прибавил он тоненьким голосом, принимаясь стегать правую пристяжную. (И. Тургенев)

- (14b) **Ma sul mõtlen**,” lisas ta peene häälega, andes parempoolsele külghobusele piitsa. (Tlk. F. Kõlli)
- (15a) Они сели на ступеньках. Дверь из комнаты тихо скрипнула. – Васька! Засеку! **Я тебе подслушаю!** Дверь быстро закрылась. (Н. Островский)
- (15b) Nad istusid trepiastmetele. Toauks kriuksatas tasa. ”Vaska! Annan naha peale! Küll **ma sul** siin **kuulatan!**” Uks sulgus ruttu.

Teiseks ei piisa lause ümbertegemisel sekundaarkasutusest loobumiseks vormide asendamisest teiste personaalpronoomenite ja verbivormidega (vrd arsti-mitmus), vaid selleks, et säiliks algne eesmärk – väljendada ähvardust ja/või keeldu sooritada mingit tegevust –, tuleb lause ülesehitust põhjalikult muuta: kindel kõneviis asendada käskivaga, vene keeles muuta aspekti jne. *Я тебе подслушаю!* → *Не подслушивай!*; *Ma sul kuulatan pealt!* → *Ära kuula pealt!*

Eestikeelsetes originaaltekstides esineb see nt Kurkse tragöödiale pühendatud artiklis, kus kaasvõitleja päästnud sõdur kirjeldab, kuidas kaaslane oli kurnatult talle öelnud: ”*Ma natuke tukastan*,” mille peale tema oli kurjalt vastanud ”*Ma sul tukastan!*” ja isegi löönud teist meest ning takistanud tal sel viisil magama jäämast, kuna see oleks tõenäoliselt tähendanud viimasele surma (Suviste 2007).

3.2. Ainsuse 2. isik (sina / ты)

Ainsuse 2. isiku pronoomenid ja verbivormid lubavad sekundaarkasutust mitmel juhul. Need võivad lauses asendada ainsuse 1. isiku vorme, kui kirjeldatakse mingisuguseid korduvaid tegevusi ning toimub teatud üldistamine (16a–16b ja 17a–17b). Šahmatov (1925: 73, 463) on väitnud, et sel viisil esitatakse kõneleja sisemonoloogi. Elena Padutševa (1996: 213) arvates soovib kõneleja, et vestluskaaslane paneks ennast tema olukorda ja kujutaks ette, et kõik räägitu toimub hoopis vestluspartneri endaga.

- (16a) От утра до ночи все на ногах, покою **не знаю**, а ночью **лежишь** под одеялом и **боишься**, как бы к больному не потащили.
(А. Чехов)
- (16b) Hommikust õhtuni ikka jalul, ilmaski **pole mul** rahu, öösel aga **lebad** teki all ja **kardad**, et **sind** haige juurde võidakse viia.
(Tlk. E. Raudsepp, O. Samma)
- (17a) Вспоминается **мне** урожайный год. / [---]/ На ранней заре, когда еще кричат пегухи и по-черному дымятся избы, **распахнешь**, бывало, окно в прохладный сад, наполненный лиловатым туманом, сквозь который ярко блестит кое-где утреннее солнце, и **не утерпишь** – **велишь** поскорее заседлывать лошадь, а сам **побежишь** умываться на пруд. (И. Бунин)
- (17b) **Mulle** meenub selline saagirohke aasta. / [---]/ Koidikul, kui alles kirevad kuked ja valgustamata akendega tarede korstnatest tõuseb suitsu, **avad** akna jahedasse, lillaka uduga täidetud aeda, kus läbi udu kohati särab heledasti hommikune päike; ei kärsi kauem toas püsida – **käsid** kähku hobuse saduldada, ise aga **jooksed** tiigi äärde pesema. (Tlk. J. Torpan, A. Vent, A. Käär)

Teiseks võivad ainsuse 2. isiku vormid asendada mitmuse 2. isiku omi. Reeglina antakse sel viisil käsk tervele inimrühmale (väga levinud näiteks sõjanduses). Sõltuvalt konkreetsetest oludest võib tegu olla kas leebema või karmima käsuga. Aleksander Potebnja on väitnud, et ainsuse 2. isiku pronoomeni ja verbivormide kasutamine suurendab veelgi käskiva kõneviisi mõju (1977: 218). Erinevad keeleteadlased on juhtinud tähelepanu sellele, et see kasutus on omane kõne- ja madalkeelele (Gvozdev 1958: 307), sel on familiaarne ja isegi kohati labane värving (Grammatika 1960: 499). Vinogradov (2001: 481) on nimetanud seda "familiaarseks eba-viisakuseks". Viimaste väidetega on keeruline nõustuda, sest eesti keeles esineb seda sekundaarkasutust väga sageli suhtluses (väikeste) lastega, kus eesmärgiks ei ole kindlasti olla ebaviisakas ega labane.

Analüüsist nähtuvalt võib eristada kolme peamist esinemiskonteksti. Esiteks juba varem mainitud militaarne keskkond, kus sel viisil käskude andmine on vene keeles mõnevõrra enam levinud kui eesti keeles. Lisaks näib, et eesti keeles takistab selle sekundaarkasutuse esinemist

lauses olev otsene pöördumine adreassaadi poole, kas pronoomeni või noomeni mitmusevormiga (19b).

(18a) Размахивая говорною трубою и срывая голос, он закричал пушечной прислуге и всем обращенным к нему загоревшим юным веселым лицам:

– **Слушай** мою команду! (Ю. Герман)

(18b) Kõnetoruga vehkides ja häält ära karjudes hüüdis ta suurtükimeeskonnale ja kõigile tema poole pööratud nooruslikele päevitanud ja lõbusatele nägudele: ”**Kuula** minu käsklust!”

(Tlk. A. Adari, J. Elango)

(19a) – Нечего делать, **ломай** дверь, **ребята**. (Н. Чернышевский)

(19b) Pole midagi parata, **murdke** uks **lahti**, **poisid!**” (Tlk. V. Daniel)

Teiseks võib eesti keeles kuulda sellist pöördumist näiteks treeneri suust, kes juhendab rühmatreeningut. Vene keeles sellises olukorras ainsuse 2. isiku vormide sekundaarkasutust ei esine, treenerid eelistavad pöörduda inimeste poole käskivas kõneviisis koos mitmuse 2. isiku vormidega (21) või kindlas kõneviisis mitmuse 1. isiku vormidega (22).

(20) **Tõsta** käed üles ja **jätka** marssimist.

(21) **Поднимайте** руки и **продолжайте** маршировать.

(22) **Поднимаем** руки и **продолжаем** маршировать.

Kolmandaks esineb eesti keeles sellist grammatikavormide sekundaarkasutust suhtlemisel lastega. Näiteks võib lasteaias näha olukorda, kus lapsed on kogunenud ümber õpetaja, kes seletab mängureegleid, ning kui lapsed räägivad omavahel ja ei kuula teda, siis võib õpetaja – pidades silmas tervet rühma, mitte üksikut last – öelda midagi sellist: *Tule lähemale ja kuula, mis ma räägin!*

3.3. Ainsuse 3. isik (tema / он ja она)

Ainsuse 3. isiku pronoomenite puhul ilmneb eesti ja vene keeles oluline erinevus, nimelt grammatiline sugu, mille tõttu on vene keeles kolm pronoomenivormi (*он, она ja оно*) ning eesti keeles üks – *tema*. Mõnikord

võib eestikeelsetes tekstides naissoost isiku tähistamisel kohata ka deminutiivvormi *temake*, kuid seda ei saa pidada neutraalseks ning seetõttu on selle kasutusala piiratud (Kupp-Sazonov 2013: 108). Anna Siewierska (2013) väitel puudub personaalpronoomenitel grammatiline sugu enamikes maailma keeltes.

Ainsuse 3. isiku puhul väärivad esiletõstmist mitmed sekundaarkasutuse juhtumid. Esiteks võib leida kontekste, kus ainsuse 3. isiku vormid asendavad ainsuse 1. isiku omi, seda olukorda iseloomustab pronoomenite väljajätt lausest ja viitamine subjektile nimisõnaga. Sellist kasutusviisi võib täheldada vähemalt kahes erinevas situatsioonis. Esiteks on see tavapärane suhtlemisel väikeste lastega, mil täiskasvanu ei viita endale kui minale, vaid kasutab enda kohta sõnu nagu *emme*, *issi*, *vanaema*, *tädi*, *onu* jms.

- (23) Подожди, сыночек, мама **завяжет** тебе шнурки.
- (24) Oota, poja, emme **seob** sul kingapaelad kinni.
- (25) Папа сейчас **нальет** тебе молочка и **даст** печенье.
- (26) Issi **kallab** sulle kohe piima ja **annab** küpsist.

Lisaks kipuvad väiksemad lapsed sageli ka ise endast rääkima kolmandas isikus ning viitavad endale kas oma nime või noomenitega, nagu *laps*, *tita* jms. Keeleteadlane Elizaveta Dahhalajeva (2013) on väitnud, et 1. isikus hakkab laps endast rääkima tavaliselt pärast 3. eluaasta kriisi. Umbes selles vanuses mõistab laps esmakordselt, et tema on just nimelt tema ja hakkab tasapisi loobuma 3. isiku pöördvormidest. Põhjus, miks laps üldse hakkab endast 3. isikus rääkima, peitub asjatundjate väitel selles, et täiskasvanud ise pöörduvad lapse poole sageli kolmandas isikus. Väikelaste personaalpronoomenite omandamise kohta on kirjutanud näiteks Maigi Vija (2007, vt ka Vija & Pajusalu 2009).

Teine kontekst, kus ainsuse 3. isiku vormid võivad asendada ainsuse 1. isiku vomi, on teadustekst. Kui vene teaduskeeles on enim levinud võtteks autorimitmuse kasutamine, siis eesti teaduskeeles esineb sageli ülalmainitud sekundaarkasutust, mis samas ei ole tundmatu ka vene keele jaoks. Eesti teadustekstides erinevate vahenditega enesele viitamist on põhjalikult käsitlenud Riina Reinsalu (2017).

- (27) Selle artikli/raamatu/magistritöö autor arwab/eeldab/analüüsib/järeldab [---]
- (28) Автор этой статьи/книги/магистерской работы считает/полагает/анализирует/приходит к выводу [---]

Viimaks tuleb mainida, et endale viitavad kolmandas isikus ka mõningate elukutsete esindajad: näiteks kohtunik võib öelda *Kohus läheb otsust langetama*. Samuti näevad reeglid ette, et kohtusaalis suulist tõlget tegev tõlk peab kohtunikult millekski luba küsides rääkima endast kolmandas isikus, näiteks *Tõlk soovib täpsustada. Tõlk palub luba puhkepausiks*.

Ainsuse 3. isiku pronoomenid ja verbivormid võivad asendada ka ainsuse 2. isiku omi. Sellel võivad olla erinevad eesmärgid, mis sõltuvad eelkõige kõneleja suhtumisest vestluskaaslasest, sellest tulenevalt võib sellise kasutusviisiga väljendada täiesti vastandlikke tundeid. Ühest küljest on sel viisil võimalik näidata üles rahulolematust, üleolekut ja isegi põlgust oma vestluskaaslase suhtes (29a–30b).

- (29a) – Ну, хоть подними же, что уронил, а он еще **стоит** да **любуется!** (И. Гончаров)
- (29b) ”Noh, võta vähemalt üles, mis sa maha pillasid; ta veel **seisab** ja **vaatab!**” (Tlk. A. H. Tammsaare)
- (30a) – Слыхал, шлэндра? – яростно кашлял отец на Сережку.
– Ей-богу, возьму да выдеру кнутом. Немцы в городе, а он **шлендрает** где ни попало. (А. Фадеев)
- (30b) ”Kuulsid, logard!” pöördus isa raevukalt kõhides Serjožka poole.
”Jumala eest, võtan kätte ja soen su nuudiga läbi! Sakslased on linnas, aga **tema hulgub** ringi.” (Tlk. E. Raidsalu)

Teisest küljest võib kõneleja paradoksaalsel kombel sel viisil väljendada vestluskaaslase suhtes ka ülimat austust, isegi teatud määral orjameelsust (Erelt 1990: 38). Sellisel juhul on lausetes pronoomenite asemel noomenid, sageli pöördumistena, nt *peretees/хозяин, härra/господин, барин, проиа/госпожа, noortees/молодой человек, peiu/девушка* jms (31–33). Keevallik (1999: 131) on täheldanud, et saksa keele mõjul vestluskaaslase poole pöördumine kolmandas isikus (*Kas X soovib teed?*) kõlab eesti keeles pigem veidralt kui viisakalt.

- (31) Aidamees kõndis koju. Väravas ootas teda juba uus kratt, käpp kõrva juures nagu soldatil, tühjadest munakoortest tehtud silmad punnis "Mida peremees käsib?" uuris ta. "Too hakatuseks mulle kott kulda!" käskis aidamees ja haigutas. (A. Kivirähk)
- (32) Isa ütles: "Härral ei ole maakeel vist päris selge. Härra tahtis ütelda, et **tahab** võtta minu tütre omale litsiks. Aga selleks isa nõusolekut ei küsita."
"Eeei!" hüüdis härra Bock [---] (J. Kross)
- (33) Шептульский отшатнулся, чтобы не выдать себя, и едва не столкнул развязную девицу, гулявшую по тому же коридору в самом развращенном виде.
– **He желяет ли барин** Шато Лафиту? – поинтересовалась она.
– Ступай, ступай, – тихонько пробормотал филер, опасаясь лишнего внимания. (И. Лебедев)

Lisaks eelpool mainitule esineb kõnealune sekundaarkasutus ka suhtluses väikeste lastega, näiteks võib täiskasvanu öelda midagi sellist: *Сейчас Петя покушает и потом пойдет баиньки*. – Peeter sööb nüüd ja läheb siis tuttu. Seda tehakse selleks, et lapses ei tekiks segadust ning ta teaks täpselt, kelle poole pöördutakse ja kellest käib jutt (Langackeri 1985: 127–128).

Ainsuse 3. isiku verbivormid võivad eestikeelses lauses asendada ka mitmuse 1. isiku omi. Kõneleja võib valida sellise väljendusviisi, kui pole päris selge või mingil põhjusel ei taheta konkreetset öelda, kes peab tegema seda, milles pooled omavahel kokku lepivad (Lindström 2010: 107). Pronoomeneid ei tarvitata, lauses on vaid ainsuse 3. isiku vormid.

- (34) **Võtab** siis järgmisel nädalal ühendust.
(35) Oleme kokku leppinud, **teeb** siis nii.

Kuigi üldiselt arvatakse, et sellistel puhkudel asendavad ainsuse 3. isiku vormid just mitmuse 1. isiku omi, siis näib, et tõlgendusviise on tegelikult rohkemgi. Näiteks võib kõneleja pidada silmas, et ta ise (ainsuse 1. isik) võtab vestluskaaslasega järgmisel nädalal ühendust või vihjatakse sel viisil vestluskaaslasele (ainsuse või mitmuse 2. isik), et mainitud tegevust oodatakse temalt.

3.4. Mitmuse 1. isik (meie / мы)

Mitmuse 1. isik näib oma tähenduse poolest olevat kõige keerukam ja mitmetahulisem. *Meie* esmane tähendus on kõneleja + veel keegi, kusjuures *veel keegi* võib omakorda tähendada väga erinevat hulka isikuid. Võidakse silmas pidada üht inimest (2a–2b), inimrühma (36a–36b) või koguni tervet inimkonda (37 ja 38).

- (36a) – **Мы** не валютчики, – раздались отдельные обиженные голоса.
(М. Булгаков)
- (36b) ”**Me** ei ole valuutahaid,” kostis saalist üksikuid solvunud hääli.
(Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)
- (37) **Мы** должны защищать окружающую среду.
- (38) **Me peame** kaitsma ümbritsevat keskkonda.

Kuigi Pajusalu on deiktikuid käsitlevas väitekirjas täheldanud, ”et pronoomen ise ei anna aga tõlgendusvihjeid, kellele peale kõneleja MEIEga viidatakse, peab kontekst andma võimaluse MEIE viiteala tõlgendamiseks” (1999: 57), peab tõdema, et mõnikord ei piisa ka kontekstist, et lõpuni mõista, keda siis ikkagi silmas peetakse. Näiteks vastab Mihhail Bulgakovi romaanis ”Meister ja Margarita” kirjandusajakirja toimetaja Mihhail Berlioz saatana küsimusele, kas nad usuvad jumalat järgmisel viisil:

- (39a) – Да, **мы не верим** в бога, – чуть улыбнувшись испугу интуриста, ответил Берлиоз. (М. Булгаков)
- (39b) ”Jah, **me ei usu** Jumalat,” vastas Berlioz välituristi ehmatuse üle muiates... (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)

Nii eesti kui vene keel võimaldavad Berliozit öeldut tõlgendada vähemalt kahel erineval viisil: pronoomen *мы/meie* võib viidata Berliozile ja tema kaaslasele poeet Bezdomnõile, kes jagab oma sõbra vaateid ning osaleb samuti selles vestluses. Teise variandina võib mitmuse 1. pööre tähistada kõiki nõukogude inimesi, kuna NL-is kiusati usklikke taga ja seetõttu eelistasid inimesed oma tõelisi vaateid varjata ning väitsid, et nad ei usu jumalasse.

Mihhail Daniel on eristanud kolme erinevat *meie*-tüüpi: 1) neutraalne *meie* – kaasab või välistab vestluspartneri; 2) inklusiivne *meie* – kaasab vestluspartneri; 3) eksklusiivne *meie* – välistab vestluspartneri. Kui keeles puudub esimene tüüp, siis eksisteerib seal teise ja kolmanda tüübi vastandus (Daniel 2002: 239). Eesti ja vene keeles on tegu pigem esimese *meie*-tüübiga: see võib väljendada nii vestluskaaslase kaasatust (40a–40b, kus Korovjev seletab Margaritale, mida tal on oodata eelolevast ballist) kui ka välistada tema kuulumist *meie* hulka (41a–41b, kus Korovjev kirjeldab Margaritale, kuidas saatana kaaskond üritas Moskvas ballile sobivat perenaist leida). Mitmuse 1. isiku pronoomenite inklusiivsusest ja eksklusiivsusest erinevates keeltes on põhjaliku ülevaate teinud Klara Maitinskaja (1969: 163–165).

- (40a) Бал будет пышный... **Мы увидим** лиц, объем власти которых в свое время был чрезвычайно велик. (М. Булгаков)
- (40b) Ball tuleb uhke... **Me näeme** isikuid, kelle võimu ulatus oli omal ajal tohutu. (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)
- (41a) Сто двадцать одну Маргариту обнаружили **мы** в Москве... (М. Булгаков)
- (41b) **Leidsime** Moskvast sada kakskümmend üks Margaritat... (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)

Sekundaarkasutuse võimaluste poolest on mitmuse 1. isiku vormid kõige "rikkamad", nt vene keeles võivad need vormid konkreetsetes kontekstides asendada kõiki teisi pöördvorme. Eesti keeles võib täheldada mõningaid piiranguid ning nähtavasti seetõttu on mõned sekundaarkasutuse juhtumid leitavad vaid tõlketekstidest.

Esiteks võib välja tuua mitmeid olukordi, kus mitmuse 1. pöördvorme asendavad ainsuse 1. pöördvorme. Kõneleja eesmärk võib olla kas enda tähtsuse ülim rõhutamine või vastupidi, selle pisendamine. Esimest tähendust on keeleteaduses nimetatud *pluralis majestatis* (vene k *королевское мы*) ehk *majesteedimitmus* (Erelt 1990: 37). Vene tsaaride dokumendid, kirjad jms on koostatud just kasutades seda võtet. Eestil pole oma kuningat kunagi olnud ning kuigi rahvas on ajaloo jooksul olnud erinevate monarhide (Rootsi, Vene, Taani, Poola jt) alam, ei saa siiski väita, et eesti keeles eksisteeriks *majesteedimitmus* keele- ja/või

kultuuritraditsioon. Küll aga on olemas selle sekundaarkasutuse tõlke-
traditsioon (42).

- (42a) Божьей Милостью **Мы**, Николай Второй, император и
самодержец всероссийский [---](В. Аксенов)
(42b) Jumala armust, **Meie**, Nikolai Teine, Venemaa keiser ja isevalitseja
[---] (Tlk. P. Saluri)

Teine, täiesti vastupidine eesmärk selle sekundaarkasutuse tarvita-
miseks on omane samuti pigem vene keelele, eesti keeles eksisteerib
tõlketekstides (ka eesti keeleanalüüs pole sellist kasutusviisi eraldi välja
toonud). Vene keeleteaduses on seda kasutusviisi nimetatud *orjameel-
suse mitmus* (vene *к мы подобострастия*), inglise keeleteaduses *plural
of modesty* (ehk tagasihoidlikkuse mitmus) (Corbett 2000: 221–222).
Kuigi Šeljagini (1986: 16–17) on rõhutanud, et selline kasutusviis on
iseloomulik vaid revolutsioonieelsele vene keelele, siis ilukirjanduses
tuleb seda ette ka hilisematel perioodidel. Sellist mitmuse 1. isiku verbi-
vormide kasutamist esineb talupoegade ja teiste madalama ühiskond-
liku staatusega inimeste kõnes, kes sel viisil annavad mõista, et nende
näol on tegu ülimalt tähtsusetute isikutega.

- (43a) – Возьмите, барин, задешево отдам. Лошаденка стала совсем.
– Да ты откуда?
– **Мы** из деревни. Свои дрова, хорошие, сухие. (Л. Толстой)
(43b) ”Võtke, härra, annan odavalt ära. Hobusekronu ei liigu enam
paigastki.”
”Kust sa oled?”
”**Oleme** maalt. Omad puud, head, kuivad.” (Tlk. E. Hubel)
(44a) Протасов. А... вы – замужняя?
Луша. Нет еще... **девицы мы**... (М. Горький)
(44b) Protassov: Kas te [---] olete abielus?
Luša: Ei, veel ei ole [---] **me oleme neiu** [---] (Tlk. E. Raudsepp jt)

Siinkirjutaja hinnangul kõlab selline mitmuse 1. pöördevormide kasutus-
viis eesti keeles koomiliselt. Kuna puudub vastav keele- ja kultuuritradit-
sioon, siis on raske hinnata, kas selline sekundaarkasutus võiks esineda
ka mujal kui tõlketekstis. Ka tõlgete puhul tasub tähelepanu pöörata

asjaolule, et need pärinevad eelmise sajandi keskpaigast (43b on 1958. a ilmunud eestindusest ja näide 44b 1959. a tõlgitud teosest). Võimalik, et tänapäeval teeksid eesti tõlkijad teistsuguse valiku.

Kolmandaks juhtumiks, mil kõneleja viitab endale *meie*-vormiga, on nn autorimitmus (vene k *авторское мы*). Vene keeles esineb see sageli nii teadus- kui ka ajakirjandustekstides. Selle peamiseks eesmärgiks on väljendada tagasihoidlikust ja austust varasemate ning kaasaegsete teadlaste vastu, andes mõista, et ükski teaduslik avastus, analüüs jms ei sünni ilma eelkäijate panuseta. Mõnikord on ekslikult arvatud, et tegu on nõukogudeaegse nähtusega, kuna tolele ajale oli iseloomulik kollektiivsuse rõhutamine ja individuaalsuse taunimine. Tegelikult ulatuvad autorimitmuse (*pluralis modestiae* või *pluralis auctoris*) juured antiikaega (vt nt Pinkster 2015: 1119).

Eesti keeles peetakse mitmusevormide kasutamist õigustatuks vaid sel juhul, kui kirjutisel on vähemalt kaks autorit. Samas tuleb mainida, et tõlkimisel on seda põhimõtet mõnikord eiratud või ei ole tõlkija teinud vahet nõ puhtal autorimitmusel ja lugejat kaasaval *meie*-vormil. Näites 45a–45b esinevad need mõlemad: lause esimeses pooles on lugejat kaasav *meie* ja teises pooles selgelt vaid kirjutise autorile viitav mitmusevorm, kuna meenutada saab ka lugeja, kuid värsirida on tsiteerinud vaid autor ise.

(45a) **Вспомним** стих из уже процитированного **нами** стихотворения
А. Блока [---] (Ю. Лотман)

(45b) **Tuletame meelde** A. Bloki värsirida, mida **oleme** juba **tsiteerinud**
[---] (Tlk. P. Lias)

Mitmuse 1. isiku pronomeneid ja verbivorme on võimalik kasutada ka ainsuse või mitmuse 2. isiku vormide asemel. Kui eelnevalt vaadeldud kolm sekundaarkasutuse juhtumit (majesteedimitmus, orjameelsuse mitmus ja autorimitmus) väljendavad eelkõige kõneleja suhtumist iseendasse, siis järgnevad olukorrad demonstreerivad kõneleja suhtumist vestluspartnerisse.

Esimesena tasub mainida nn arsti-mitmust (vene k *докторское мы*), näited 46a–46b.

(46a) Цой имел вид настоящего врача. Он быстро подошел к койке зоолога: – Как дела, Арсен Давидович? Как **мы себя чувствуем?** (Г. Адамов)

(46b) Tsoi nägi välja nagu tõeline arst. Ta astus kiiresti zooloogi voodi juurde: ”Kuidas läheb, Arsen Davidovitš? Kuidas **me end tunneme?**” (Tlk. R. Toming)

Tuleb kohe märkida, et see sekundaarkasutus esineb ka muudes kontekstides kui vaid arsti ja patsiendi suhtluses. Sellest tingituna ei ole näiteks vene keeleteadlaste hulgas üksmeelt selle nähtuse nimetuse osas. Esinevad järgmised variandid: *kaastundlik-intiimne meie* (vene k *сочувственно-интимное мы*, Avanessov & Sidorov 1945: 154), *arsti-, lapsevanema-meie* (vene k *докторское, родительское мы*, Krasilnikova 1990: 9], *kaasav meie* (vene k *инклюзивное мы*, Apresjan 1995: 153), *solidaarne meie* (vene k *солидарное мы*, Bulõgina & Šmeljov 1997: 327) jne. Üldiselt ollakse seisukohal, et selline sekundaarkasutus esineb suurema tõenäosusega olukorras, kus ühe inimese positsioon (tingituna vanusest, ametikohast, kogemusest, teadmistest vms) on kõrgem kui tema vestluskaaslasel.

Teisalt väidab Juri Apresjan (1995: 153), et ainsuse ja mitmuse 2. isiku vormide asendamine mitmuse 1. isiku omadega võib väljendada ka kriitikat vestluskaaslase suhtes (47a–47b).

(47a) Он молча повесил шинель на гвоздь. Сейчас и мать выскажется. – Так и **будем** теперь **хозяйствовать?** – спросила она. – Что **имеем**, по людям **раздадим**, совхоз **развалим?** (В. Панова)

(47b) Korosteljev riputas sineli vaikides nagile. Küllap emagi kohe rääkima hakkab. ”Niimoodi **me hakkame** siis **majandama?**” küsis ema. ”Kõik, mis on, **jagame** rahvale välja, sohvoosi **aga laastame** ära?” (Tlk. F. Kõlli)

Kriitikat koos irooniaga võib täheldada täiskasvanu ja lapse (õpetaja ja õpilane, vanem ja laps jt) vahelises suhtluses:

(48) Снова **мы** не выполнили домашнее задание, не так ли?

(49) **Me** pole jälle kodust ülesannet ära teinud, kas pole nii?

Kaastundest, osavõtlikkusest jm sarnastest tunnetest ei ole põhjust rääkida ka nendes vestlusolukordades, kus üheks osaliseks on võimupositsioonil olev isik, nt politseinik, kohtunik, ülemus jt (Sannikov 2002: 79–80):

(50a) – Значит, **будем играть** в молчанку? – наконец сказал
Начальник... (Ф. Искандер)

(50b) ”Nii et **mängime** vaikimise mängu?” küsis Ülem viimaks...
(Tlk. V. Krimm)

Sarnast meietamist, kuigi hoopis teistsuguse eesmärgiga, kuuleb ka klienditeenindajatelt. Tõenäoliselt just erinev eesmärk on põhjuseks, miks mitmed keeleteadlased toovad teenindava personali mitmuse (vene *к мы обслуживающего персонала*, inglise *к sartorial we*, Phillips 1984: 93) välja eraldi sekundaarkasutuse juhtumina. Näiteks on Erelt väitnud, et meietamisel on teenindava personali (müüja, juuksuri, ettekandja jt) pöördumises kliendi poole positiivse viisakuse¹ funktsioon, st kõneleja näitab oma valmisolekut täita kliendi soove (1990: 35–36).

Kui analüüsida mitmuse 1. isiku vormide kasutamist teenindus-situatsioonis, siis võib täheldada kahesugust vormide asendamist. Kui näiteks baarmen küsib kliendilt *Mida te täna joome?* – *Что будем сегодня пить?*, siis on selge, et selle lause saab hõlpsasti teha ringi küsimuseks *Mida te täna soovite juua?* – *Что вы желаете сегодня пить?*. Kui aga näiteks juuksur tunneb huvi *Millise soengu te teeme?* – *Какую прическу будем делать?*, siis sel juhul tuleb lause ümberkonstrueerimisel valida hoopis ainsuse 1. isiku vormid ehk *Millise soengu ma (teile) teen?* – *Какую прическу буду делать?*

Mitmuse 1. isiku pöördvormid võivad edukalt asendada ka ainsuse või mitmuse 3. isiku omi. Kuigi seda kasutusviisi nimetatakse vene keeles *материнское мы* 'emalik meie', on siinkirjutaja kogemus näidanud, et mõnikord räägivad nii ka noored ja/või värsked isad. Samuti ei ole alati kõneobjektiks lapsed, vaid ka näiteks eakad sugulased või lemmikloomad, st keegi, kelle eest täiskasvanu hoolitseb ja vastutab.

¹ Viisakusteooria kohta vt Brown & Levinson 1987.

Ema-mitmuse esineb nii kirjalikus kui suulises vormis mõlemas keeles. Näited 51 ja 52 pärinevad internetifoorumitest (kirjaviis muutmata).

- (51) **Нам** сейчас 5 месяцев, **чешем** зубки всем, что попадает под руку. (Мамочки ВУ)
 (52) **Meil** ole veel ka ühtegi hammast... poja on 6 kuud ja 18 päeva vana. (Naistekas)

Tuleb rõhutada, et sellist mitmuse 1. isiku pronoomenite ja pöördevormide sekundaarkasutust ei tohi segi ajada nähtusega, mida nimetatakse hoidjakeeleks (inglise k *baby talk*), kui täiskasvanu ei räägi *meie*-vormi kasutades mitte lapsest, vaid lapsega (eesti hoidjakeele kohta vt nt Pajusalu 1996: 117–124; Argus 2010: 17–33; Kõrgesaar & Kapanen 2015: 177–188). Ameerika keeleteadlane D. Wills (1977) eristab kaht hoidjakeele varianti: näites 53 öeldu käib eelkõige kõneleja enda kohta ja lauses (54) peetakse silmas last, kuigi arusaadavalt on mõlema tegevuse puhul kaasatud nii täiskasvanu kui laps. Seetõttu saab neid juhtumeid käsitleda inkluusiivse meie kasutamisenä, mida aga ei saa öelda emaliku meie mitmuse kohta, sest lause *Meil ei ole veel ühtegi hammast* (53) ei käi täiskasvanu kohta, vaid puudutab ainult last.

- (53) *We'll just clean your toothies. 'Me peseme su kikud puhtaks.'*
 (54) *We're going to have a bath now. 'Nüüd läheme vanni.'*

3.5. Mitmuse 2. isik (teie / вы)

Tõenäoliselt kõige igapäevasem pronoomeni ja verbivormide sekundaarkasutuse juhtum on teietamine ehk mitmuse 2. isiku vormide kasutamine pöördumisel ühe vestluskaaslase poole. Seda esineb mõlemas vaadeldavas keeles:

- (55a) – А простите [---] это ты [---] это **вы** [---] – он сбился, не зная, как обращаться к коту, на «ты» или на «**вы**», – **вы** – тот самый кот, что садились в трамвай? (М. Булгаков)
 (55b) ”Andestage, olid see [---]**olite** see [---]” Tema jutt läks segi, sest ta ei teadnud, kuidas kassi poole pöörduda. ”Kas **olite teie** see kass, kes tahtis trammiga sõita?” (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)

Tatjana Bulõgina ja Aleksei Šmeljov on koguni väitnud, et *viisakas teie* on üks eriline pronoomen vene keele pronoomenite süsteemis, kuna sel on erilised süntaktilised omadused, mis ei sarnane "tavapärase" *teie*-vormi omadega, näiteks nõuab *viisakas teie* verbi ja lühikeste adjektiivivormide mitmusest ning noomenite ja pikkade adjektiivivormide ainsust (*Вы были правы предо мной* vs. *Я всегда знал, что Вы родная*). See-tõttu ei tohiks *teie*-vormi kasutamist üksikisiku kohta üldse vaadelda tavapärase sekundaarkasutusena (1997: 331–332).

Lisaks võib täiskasvanu pöörduda lapsevanema ja väikese lapse poole sõnadega *Ого, как вы выросли!* – *Ohhoo, kuidas te olete kasvanud!*, pidades silmas loomulikult last ja mitte vanemat. Selle sekundaarkasutuse puhul on kaks võimalust, milliseid grammatilisi vorme see asendab. Esiteks võib kõneleja pidada silmas last ja mõelda tegelikult *Ohhoo, kuidas sa oled kasvanud!* Teine võimalus on, et tema sõnad on adresseeritud lapsevanemale ja sel juhul soovib ta öelda hoopis *Ohhoo, kuidas ta (st laps) on kasvanud!*

3.6. Mitmuse 3. isik (nemad / они)

Vene keeles võib mitmuse 3. isik asendada ainsuse 1. isikut, kui kõneleja soovib anda oma sõnadele autoriteetsust ja kaalu. Eesti keeles kasutatakse samas olukorras umbisikulist tegumoodi:

- (56a) *Мать попробовала как-то свое начать:*
– Что тебе **говорят**, Иван! Раз я тебе сказала, ты должен исполнить немедленно... (М. Пришвин)
- (56b) Ema proovib kord oma tavalisel moel: "Mis sulle **räägitakse**, Ivan! Ma ju ütlesin sulle, et käsud tuleb täita viivitamata..." (Tlk. E. Puskar)
- (57a) – А вы знаете, что вам за это будет? – Зыбин молчал. –
Опустите штаны. Вот сейчас отсюда в карцер пойдете. ...
Опустите штаны, вам **говорят!** (Ю. Домбровский)
- (57b) "Kas te ka teate, mis teiega selle eest tehakse?" (Zõbin vaikus.) "Laske oma püksisäär alla. Lähete siit otseteed kartsa." ... "Laske püksisäär alla, **öeldakse** teile!" (Tlk. U. Rattus)

Mitmuse 3. isiku pronomeneid ja verbivorme võib kasutada ka ainsuse 3. isiku vormide asemel. Šeljakin on täheldanud, et see oli omane eelkõige revolutsioonieelsele teenijaskonnale ja ametnikele, kes soovisid sel viisil näidata ülimat austust kellegi suhtes. Tänapäeva vene keeles on sellel sekundaarkasutusel irooniline või naljatlev olemus (1986: 17). Eesti keele puhul on see sekundaarkasutus leitav nii tõlke- kui ka originaaltekstidest.

- (58a) [---] Феня спросила барыню:
– Что ж, барыня, разве **они** ночевать **останутся**?
Да, постели ему на диване, – ответила Грушенька.
(Ф. Достоевский)
- (58b) [---] küsis Fenja perenaiselt:
”Kas **nad jäävad** siis ööseks siia, proua?”
”Jah, tee talle ase diivanile,” vastas Grušenka. (Tlk. V. Krimm)
- (59a) – Я **их** месяца три знала, – прибавила Лиза.
– Это ты про Васина говоришь **их**, Лиза? Надо сказать его, а не **их**. Извини, сестра, что я поправляю, но мне горько, что воспитанием твоим, кажется, совсем пренебрегли.
(Ф. Достоевский)
- (59b) ”Tundsin **neid** umbes kolm kuud,” lisas Liza.
”Kas sa ütled Vassini kohta ”**neid**”, Liza? Peab ütleva ”teda”, aga mitte ”**neid**”. Vabanda, et ma sind parandan, kuid nähtavasti on su kasvatus jäetud hooletusse.” (Tlk. V. Krimm)
- (60) Siis ilmus äkki Ludeke kohale, ta hingeldas ja ulatas väikese õllevaadi kummardades Melchiori poole. ”**Härrad tahtsid** õllerüübet,” pomises ta. (I. Hargla)

Näidetes 61a–61b ei väljenda kõneleja ülimat austust teise isiku suhtes, pigem põlgusega segatud irooniat.

- (61a) – И свита эта требует места, – продолжал Воланд, – так что кое-кто из нас здесь лишний в квартире. И мне кажется, что этот лишний – именно вы!
– **Они, они!** – козлиным голосом запел длинный клетчатый, во множественном числе говоря о Степе, – вообще **они** в последнее время жутко **свинячат**... (М. Булгаков)

(61b) "Ja minu kaaskonnale on vaja ruumi," jätkas Woland, "nii et keegi meist on siin korteris ülearune. Ja mulle näib, et ülearune olete just teie."

"**Nemad, nemad**," mökitas kitsehäälel ruudulises pintsakus kõrend, rääkides Stjopast mitmuses. "Ja üldse **sigatsevad nad** viimasel ajal jubedalt..." (Tlk. M. Varik ja J. Ojamaa)

4. Kokkuvõtteks

Artiklis vaadeldi personaalpronoomenite ning pöördevormide sekundaarkasutuse võimalusi eesti ja vene keeles. Analüüsi tulemused on esitatud tabelis 1. Tabelis esitatud informatsioon lubab teha järgmised järeldused.

Suurem osa vaadeldud personaalpronoomenite ja verbi pöördevormide sekundaarkasutusjuhtumitest langevad vene ja eesti keeles kokku. 22 erinevast sekundaarkasutuse olukorrast on eesti ja vene keelele ühised 18 (autorimitmuse, majesteedimitmuse, orjameelsuse mitmuse puhul tuleb siiski silmas pidada, et eesti keeles esinevad need peamiselt tõlketekstides, kuid näited tõestavad, et selline kasutus on võimalik).

Kõrvutavatele keeltele on ühine ka see asjaolu, et nii mitmedki sekundaarkasutuse juhtumid esinevad täiskasvanu suhtluses (väikese) lapsega, näiteks ainsuse 1. või 2. isiku vormide asendamine 3. isiku omadega ning pronoomenite asemel hoopis noomenite (*ema, laps* jms) ja/või pärisnimede kasutamine. Ka Willis (1977) on tuvastanud koguni 11 erilist pronoomenite ja verbivormide kasutusjuhtumit just täiskasvanute vestluses lastega.

Lisaks teatud piirangutele, mis ühes või teises keeles mingi konkreetse vormi sekundaarkasutuse puhul esinevad, saab välja tuua ka vähemalt kaks põhimõttelist erinevust. Esiteks ei võimalda vene keel ainsuse 3. isiku vormidega asendada mitmuse 1. isikut (või ainsuse 1. isikut või ainsuse 2. isikut või mitmuse 2. isikut) olukorras, kus ei ole selge, kes midagi peab tegema või mingil põhjusel ei soovi kõneleja seda otsesõnu välja öelda (34 ja 35). Teiseks kasutatakse eesti keeles umbisikulist tegumoodi olukorras, kus vene keeles eelistab kõneleja mitmuse 3. isiku vorme, et anda oma sõnadele autoriteetsust ja kaalukust (58a–58b ja 59a–59b).

TABEL 1. *Personaalpronoomenite ja pöördvormide sekundaarkasutus eesti ja vene keeles*

Grammatiline vorm	Asendatav grammatiline vorm	Olukord ja/või väljendatav tähendus	Vene keel	Eesti keel
ainsuse 1. isik	ainsuse või mitmuse 2. isik	keeld ja ähvardus	+	+
ainsuse 2. isik	ainsuse 1. isik	vestluskaaslane võib kujutleda, et kirjeldatu toimub tema endaga	+	+
	mitmuse 2. isik	tervele inimrühmale korralduse andmine	+ (sõjavägi)	+ (sõjavägi)
			–	+ (sport)
			–	+ (suhtlus lastega)
ainsuse 3. isik	ainsuse 1. isik	suhtlus väikeste lastega, autorile viitamine teadustekstis	+	+
	ainsuse 2. isik	rahulolematus vestluskaaslase suhtes	+	+
	ainsuse või mitmuse 2. isik	austus vestluskaaslase vastu	+	+
	mitmuse 1. isik või ainsuse 1. isik või ainsuse 2. isik või mitmuse 2. isik	selgusetus selles osas, kes peab midagi tegema või puudub soov seda selgelt välja öelda	–	+

PERSONAALPRONOOMENITE JA PÖÖRDEVORMIDE SEKUNDAARKASUTUSEST ...

Grammatiline vorm	Asendatav grammatiline vorm	Olukord ja/või väljendatav tähendus	Vene keel	Eesti keel
mitmuse 1. isik	ainsuse 1. isik	majesteedi-mitmus	+	+ (tõlke-tekstides)
		autorimitmus	+	+/- (esineb tõlke-tekstides, kuid eesti keeles pole ühe autori puhul õigus-tatud)
		orjameelsuse mitmus	+	+/- (esineb vaid tõlketeksti-des)
	ainsuse või mitmuse 2. isik (kliendi-teenindaja-mitmuse puhul ka ainsuse 1. isik)	arsti-mitmus	+	+
		kriitika vestluskaaslase suhtes	+	+
		ironia	+	+
		üleoleku demonstreeri-mine	+	+
		klienditeenindaja-mitmus	+	+
	ainsuse või mitmuse 3. isik	ema-mitmus	+	+
	mitmuse 2. isik	ainsuse 2. isik	viisakas pöördumine	+
ainsuse 2. või 3. isik		suhtluses täis-kasvanu ja temaga koos oleva lapsega	+	+
mitmuse 3. isik	ainsuse 1. isik	autoriteetsuse väljendamine	+	- (umb-isikuline tegumood)
	ainsuse 3. isik	orjameelsus, ülim austus	+	+

Kindlasti ei saa väita, et tegu on ammendava pronoomenite ja verbi-
vormide sekundaarkasutuse juhtumine loeteluga, kuid loodetavasti tões-
tab ka praegune materjal, et tegu on põneva keelenähtusega, mis väärrib
tähelepanu nii keeleõppe kui ka tõlketeooria ja -praktika seisukohast.

Näidete allikad

- Адамов, Григорий 1954. Тайна двух океанов. Москва.
- Adamov, Grigori 1957. Kahe ookeani saladus. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
R. Toming (tlk.).
- Аксенов, Василий 1974. Любовь к электричеству: повесть о Л. Красине.
Москва: Политиздат.
- Aksjonov, Vassili 1979. Armastus elektri vastu: jutustus Leonid Krassinist. Tallinn:
Eesti Raamat. P. Saluri (tlk.).
- Булгаков, Михаил 1980. Мастер и Маргарита. Рассказы. Москва: Художест-
венная литература.
- Bulgakov, Mihhail 1995. Meister ja Margarita. Tallinn: Varrak. Varik, Maiga, Jüri
Ojamaa (tlk.).
- Бунин, Иван 1956. Собрание сочинений в пяти томах. Том 1. Москва: Правда.
- Bunin, Ivan 1964. Isand San Franciscost. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. J. Torpan,
A. Vent, A. Käär (tlk.).
- Домбровский, Юрий 1989. Факультет ненужных вещей. Москва: Советский
писатель.
- Dombrovski, Juri 1995. Tarbetu tarkuse teaduskond. Tallinn: Kupar. U. Rattus (tlk.).
- Достоевский, Федор 2011. Братья Карамазовы. Санкт-Петербург: Пуш-
кинский Дом.
- Dostojevski, Fjodor 2016. Vennad Karamazovid. II osa. Tallinn: Varrak. V. Krimm
(tlk.).
- Фадеев, Александр 1966. Молодая гвардия. Москва: Художественная лите-
ратура.
- Fadejev, Aleksandr 1974. Noor kaardivägi. Tallinn: Eesti Raamat. E. Raidsalu (tlk.).
- Герман, Юрий 1952. Россия молодая. Москва: Молодая гвардия.
- German, Juri 1960. Noor Venemaa. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. A. Adari,
J. Elango (tlk.).
- Гончаров, Иван 1958. Обломов. Москва: Гослитиздат.
- Gontšarov, Ivan 1979. Oblomov. Tallinn: Eesti Raamat. A. H. Tammsaare (tlk.).
- Горький, Максим 1970. Пьесы, драматические наброски 1897–1906. Москва.

- Gorki, Maksim 1959. Näidendid 1901–1906. Tallinn. E. Raudsepp (tlk.).
- Hargla, Indrek 2019. Apteeker Melchior ja Pilaatuse evangeelium. Pärnamäe: Raudhammas.
- Искандер, Фазиль 1988. Кролики и удавы. Москва: Книжная палата.
- Iskander, Fazil 1989. Küülikud ja maod. Tallinn: Perioodika. V. Krimm (tlk.).
- Kivirähk, Andrus 2000. Reherapp ehk November. Tallinn: Varrak.
- Kross, Jaan 1978. Keisri hull. Tallinn: Eesti Raamat.
- Лебедев, Игорь 2019. Метод римской комнаты. Москва: Эксмо.
- Лотман, Юрий 1970. Структура художественного текста. Москва.
- Lotman, Juri 2006. Kunstilise teksti struktuur. Tallinn. P. Lias (tlk.).
- Мамочки ВУ https://mamochki.by/forum/13/171625/u_nas_rejutsya_zubkino_nam_vse.html (1.3.2023).
- Naistekas <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?32,8230682> (1.3.2023).
- Островский, Николай 1955. Как закалялась сталь; Рожденные бурей. Москва: Московский рабочий.
- Ostrovski, Nikolai 1968. Tormi sünnitatud. Tallinn: Eesti Raamat.
- Панова, Вера 1950. Ясный берег. Ленинград: Молодая гвардия.
- Panova, Veera 1953. Helge kallas. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. F. Kölli (tlk.).
- Пришвин, Михаил 1960. Кащеева цепь. Москва: Гослитиздат.
- Prišvin, Mihhail 1986. Kaštšei kütked. Tallinn: Eesti Raamat. E. Puskar (tlk.).
- Suviste, Maarius 2007. Pääsenud sõdur: spordimehed läksid, nalja- ja napsumehed jäid. – SL Õhtuleht. <https://elu.ohhtuleht.ee/245363/ol-arhiiv-24-aastat-kurkse-tragoodiast-paasunud-sodur-sportimehed-laksid-nalja-ja-napsu-mehed-jaid> (01.03.2023).
- Толстой, Лев 1953. Собрание сочинений в четырнадцати томах. Том двенадцатый. Повести и рассказы 1889–1904. Москва.
- Tolstoi, Lev 1958. Jutustused 1889–1904. Tallinn. E. Hubel (tlk.).
- Чехов, Антон 1969. Пьесы. Москва: Детская литература.
- Tšehhov, Anton 1983. Näidendid. Tallinn: Eesti Raamat. H. Luik, V. Rajasaar, E. Raudsepp, J. Tamm (tlk.).
- Чернышевский, Николай 1939. Полное собрание сочинений. Т. XI. Москва: Художественная литература.
- Tšernõševski, Nikolai 1979. Mida teha? Jutustusi uutest inimestest. Tallinn: Eesti Raamat. V. Daniel (tlk.).
- Тургенев, Иван 1948. Рудин. Москва: Гослитиздат.
- Turgenev, Ivan 1960. Rudin. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. F. Kölli (tlk.).

Kirjandus

- Antipina 2012 = Елена Антипина. Функции личных местоимений «я» и «мы» в дневниковом жанре (на материале художественных дневников (И. А. Бунина. «Воды многие» и «Окаянные дни»)) [‘Functions of personal pronouns ‘I’ and ‘we’ in the diary genre (on the material of fiction diaries)’]. – Известия вузов. Серия Гуманитарные науки 3 (3), 196–200.
- Aprėsjan 1995 = Юрий Апресян. Избранные труды [‘Selected works’]. Том II. Москва: Школа «Языки русской культуры».
- Argus, Reili 2010. Mida teeb *tegema*-verb hoidjakeeles [‘Constructions with the Verb *tegema* ‘do, make’ in Child Directed Speech’]. – ESUKA–JEFUL 1 (2), 17–33. <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.02>
- Avanesov & Sidorov 1945 = Рубен Аванесов, Владимир Сидоров. Очерк грамматики современного русского литературного языка [‘A Sketch of Grammar Russian Literary Language’]. Ч. 1. Москва: Учпедгиз.
- Babajev 2009 = Кирилл Бабаев. О происхождении личных местоимений в языках мира [‘On the origin of personal pronouns in world’s languages’]. – Вопросы языкознания 4, 119–138.
- Benveniste, Emile 1971. Problems in General Linguistics. Coral Gables: University of Miami Press.
- Blokländ, Rogier, Petar Kehayov 2010. Vene keele mõjust eesti keeles: Tagasi-vaateid ja perspektiive [‘The Influence of Russian on Estonian: Hindsight and Outlooks’]. – ESUKA–JEFUL 1 (2), 35–54. <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.03>
- Bondarko 1971 = Александр Бондарко. Вид и время русского глагола [‘Aspect and Tense of the Russian Verb.’] Москва: Просвещение.
- Brown, Penelope, Stephen Levinson 1987. Politeness: Some Language Universals in Language Use. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511813085>
- Bulõgina & Šmeljov 1997 = Татьяна Булыгина, Алексей Шмелев. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) [‘Language Conceptualization of the World (Based on Russian Grammar)’]. Москва: Языки рус. культуры.
- Corbett, Greville 2000. Number. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139164344>
- Dahhalajeva 2013 = Елизавета Дахалаева. Лингвистический статус 3-го лица в рамках категории лица [‘Linguistic Status of the 3rd Person in the Category of Grammatical Person’]. – Современные проблемы науки

- и образования 1. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=8420> (28.03.2023).
- Daniel 2002 = Михаил Даниэль. Является ли инклюзив местоимением первого лица (терминологический экскурс в типологической перспективе) [‘Is the first person pronoun inclusive (terminological insight into a typological perspective)’]. – Языки мира. Типология. Уралистика. Памяти Т. Ждановой. Статьи и воспоминания. Москва, 232–251.
- Declerck, Renaat 2006. *The Grammar of the English Verb Phrase. Vol 1: The Grammar of the English Tense System: A Comprehensive Analysis*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110199888>
- Erelt, Mati 1990. Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalusi eesti keeles. – Keel ja Kirjandus 1, 35–39.
- Gard 1985 = Поль Гард. Структура русского местоимения [‘The structure of Russian pronoun’]. – Новое в зарубежной лингвистике 15, 215–226.
- Gerassimenko 2003 = Наталья Герасименко. Русский язык: Местоимение [‘Russian Language: Pronoun’]. Москва.
- Gibbs, W. Wayt 2002. Saving Dying Languages. – *Scientific American* 287 (2), 78–85. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0802-78>
- Golovenkina 2004 = Лариса Головенкина. Местоимения в современном русском языке (функциональный аспект) [‘Pronouns in Modern Russian Language (Functional Aspect)’]. Архангельск.
- Grammatika 1960 = Грамматика русского языка [‘Russian Grammar’]. В 2-х томах. В. В. Виноградов и др (ред.). Москва.
- Graneva 2010 = Ирина Гранева. Местоимение «мы» в современном русском языке: коммуникативно-прагматический подход [‘The pronoun ‘we’ in modern Russian: A communicative and pragmatic approach’]. Диссертация кандидата филологических наук. Нижний Новгород.
- Graneva 2015 = Ирина Гранева. Местоимения «мы», «вы» и «наш» в различных коммуникативных стратегиях [‘The pronouns ‘we’, ‘you’ and ‘our’ in various communicative strategies’]. – Вестник ННГУ 2 (2), 371–375. <https://cyberleninka.ru/article/n/mestoimeniya-my-v-y-i-nash-i-v-razlichnyh-kommunikativnyh-strategiyah> (28.3.2023).
- Gvozdev 1958 = Александр Гвоздев. Современный русский литературный язык. Ч. 1. Фонетика и морфология [‘Modern Russian Literary Language. Part I. Phonetics and Morphology’]. Москва.
- Kaiser, Elsi, Katrin Hiietamm 2004. A typological comparison of third person pronouns in Finnish and Estonian. – *Proceedings of the Workshop on*

- Generative Approaches to Finnic Languages. *Nordlyd* 31 (4), 654–667. <https://doi.org/10.7557/12.31>
- Keevalik, Leelo 1999. The use and abuse of singular and plural address forms in Estonian. – *International Journal of the Sociology of Language* 139, 125–144. <https://doi.org/10.1515/ijsl.1999.139.125>
- Khasanov 2018 = Тимур Хасанов. Манипулятивная роль местоимений «мы/наш» (на материале текстов выступлений Эммануэля Макрона и Марин Ле Пен в ходе президентской кампании во Франции в 2017 г.) [‘The manipulative role of the pronouns ‘we/our’ (on the material of texts of Emmanuel Macron and Marine Le Pen during the presidential campaign in France in 2017)’. – *World Science: Problems and Innovations: Сборник статей XVII Международной научно-практической конференции*. Пенза: Наука и Просвещение, 43–46.
- Kirvesmäki 2010 = Арья Кирвесмяки. Выражение обобщенно-личного значения в русском языке [‘Expressing Generalized-Personal Meaning in Russian’]. *Slavica Helsingensia* 38. Helsinki: Helsinki University Print.
- Krasilnikova 1990 = Елена Красильникова. Имя существительное в русской разговорной речи: Функциональный аспект [‘The Noun in Russian Colloquial Speech: Functional Aspect’]. Москва.
- Kupp-Sazonov, Sirje 2013. Grammatiline sugu – tõlkija sõber või vaenlane? [‘Grammatical gender – translator’s friend or enemy?’]. – *Paar sammukest. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat XXVIII*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 103–126. https://doi.org/10.7592/PS/28-4kupp_sazonov
- Kupp-Sazonov, Sirje, Irina Külmoja 2014. Grammatikakategooriate sekundaarsest kasutusest: vene ja eesti ajavormid [‘On secondary use of grammatical categories: Russian and Estonian tense forms’]. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 10, 177–192. <https://doi.org/10.5128/ERYa10.11>
- Kupp-Sazonov 2020 = Сирье Купп-Сазонов. Кто такие загадочные мы в русском и эстонском языках? (О переносном употреблении форм 1-го лица множественного числа) [‘Who is that mysterious we in Russian and Estonian? (On the metaphorical use of 1st person plural forms)’]. – *Ежегодник финно-угорских исследований = Yearbook of Finno-Ugric Studies* 14 (1), 34–44. <https://doi.org/10.35634/2224-9443-2020-14-1-34-44>
- Kõrgesaar, Helen, Airi Kapanen 2015. Kui lapsega ei räägi üksnes ema: valik termineid eesti laste- ja hoidjakeele kohta [‘When the mother is not the only one talking to a child: Selection of terms in Estonian child language and

- caregivers' speech']. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 11, 177–188. <https://doi.org/10.5128/ERYa11.11>
- Külmoja jt 2003 = Ирина Кюльмоя, Эда Вайгла, Майе Солль. Краткий справочник по контрастивной грамматике эстонского и русского языков [‘Quick Reference Guide to Contrastive Grammar of Estonian and Russian’]. Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Langacker, Ronald 1985. Observations and speculations on subjectivity. – John Haiman (ed.). *Iconicity in Syntax: Proceedings of a symposium on iconicity in syntax*, Stanford, June 24–26, 1983. *Typological Studies in Language* 6. Amsterdam: John Benjamins PC, 109–150. <https://doi.org/10.1075/tsl.6.07lan>
- Lavrentjev 2009 = Виталий Лаврентьев. Значение обобщенности лица [‘Meaning of generalization of person’]. – Вестник Московского государственного областного университета. Серия Русская филология 3, 35–40.
- Lindström, Liina 2010. Kõnelejale ja kuulajale viitamise vältimise strateegiad eesti keeles [‘Strategies of avoiding explicit reference to the speaker and the addressee in Estonian’]. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 55, 88–118.
- Maitinskaja 1969 = Клара Майтинская. Местоимения в языках разных систем [‘Pronouns in Languages of Different Systems’]. Москва: Наука.
- Murõgina 1970 = Зоя Мурыгина. Дейктические значения личных местоимений «мы», «вы» в русском языке [‘The deictic meanings of personal pronouns ‘we’, ‘you’ in Russian’]. – *Язык и человек. Публикации структурной и прикладной лингвистики* 4. Москва: Издательство Московского университета, 64–70.
- Norman, Plotnikova 2016 = Борис Норман, Анна Плотникова. Конструкции с местоимением «мы»: формирование актуальной или окказиональной коллективной идентичности [‘Structures with the pronoun ‘we’: Formation of actual and occasional collective identity’]. – Вестник Новосибирского государственного педагогического университета 6 (6), 126–138. <https://doi.org/10.15293/2226-3365.1606.10>
- Nossoreva 2009 = Татьяна Носорева. Местоимение «мы» в поэзии Ф. И. Тютчева [‘Pronoun ‘we’ in the poetry of F. I. Tyutchev’]. – *Известия РГПУ им. А. И. Герцена* 93, 203–207. <https://cyberleninka.ru/article/n/mestoimienie-my-v-poezii-f-i-tyutcheva> (28.3.2023).
- Padutševa 1996 = Елена Падучева. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива [‘Semantic Research: Semantics of Tense and Aspect; Semantics of Narrative’]. Москва: Языки славянской культуры.

- Pajusalu, Karl 1996. Eesti hoidjakeele kujunemine. – Kirsti Toivainen (toim.). Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 53. Turku: Turun yliopisto, 117–124.
- Pajusalu, Renate 1999. Deiktikud eesti keeles [‘Deictics in Estonian’]. *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 8. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pajusalu, Renate 2009. Pronouns and reference in Estonian. – STUF: Language Typology and Universals Sprachtypologie und Universalienforschung 62 (1–2), 122–139. <https://doi.org/10.1524/stuf.2009.0008>
- Pajusalu, Renate 2017. Esimese ja teise isiku pronoomenid – Mati Ereht, Helle Metslang (toim.). Eesti keele süntaks. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 570–571.
- Pajusalu, Renate, Virve Vihman, Birute Klaas, Karl Pajusalu 2010. Eestlaste ja venelaste suhtluskäitumine: sina, teie ja keegi veel [‘Politeness behavior among Estonians and Russians: Formal and informal second person and the third person’]. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 6, 207–224. <https://doi.org/10.5128/ERYa6.13>
- Phillips, Kenneth 1984. *Language and Class in Victorian England*. Oxford: Blackwell.
- Pinkster, Harm 2015. *The Oxford Latin Syntax. Volume 1. The Simple Clause*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199283613.003.0001>
- Pool, Raili 1999. About the use of different forms of the first and second person singular personal pronouns in Estonia cases. – Mati Ereht (ed.). *Estonian: Typological Studies III. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu* 11. Tartu: University of Tartu Press, 158–184.
- Potebnja 1977 = Александр Потебня. Из записок по русской грамматике: Глагол [‘From Notes on Russian Grammar: The verb’]. Т. IV, вып. II. Москва: Просвещение.
- Pyykkö, Riitta 2002. Who is ‘us’ in Russian political discourse. – Anna Duszak (ed.). *Us and Others: Social Identities Across Languages, Discourses and Cultures. Pragmatics & Beyond New Series* 98. Amsterdam: John Benjamins PC, 233–248. <https://doi.org/10.1075/pbns.98.14pyy>
- Reinsalu, Riina 2017. Osutamine iseendale teadustekstis. Kas kunst vältida mina-vormi? [‘Self-mention in a scientific text – a way to circumvent the firstperson pronoun?’]. – Keel ja Kirjandus 11, 829–845. <https://doi.org/10.54013/kk720a2>

- Russkaja grammatika 1980 = Русская грамматика в 2-х томах ['Russian Grammar']. Москва: Наука.
- Russkije mestoimenija 1989 = Русские местоимения: семантика и грамматика: межвузовский сборник научных трудов ['Russian Pronouns: Semantics and Grammar: Intercollegiate Collection of Scientific Papers']. Владимир: Владимирский государственный педагогический институт имени П. И. Лебедева-Полянского.
- Sannikov 2002 = Владимир Санников. Русский язык в зеркале языковой игры ['Russian Language in the Mirror of the Language Game']. Москва: Языки русской культуры.
- Siewierska, Anna 2013. Gender distinctions in independent personal pronouns. – Matthew S. Dryer, Martin Haspelmath (eds.). The World Atlas of Language Structures Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://wals.info/chapter/44> (28.3.2023).
- Šahmatov 1925 = Алексей Шахматов. Синтаксис русского языка ['Syntax of the Russian language']. Ленинград: Акад. наук СССР.
- Šahmatov 2001 = Алексей Шахматов. Синтаксис русского языка ['Syntax of the Russian language']. Москва: Эдиториал УРСС.
- Šeljakin 1986 = Михаил Шелякин. Русские местоимения (значение, грамматические формы, употребление): материалы по спецкурсу «Функциональная грамматика русского языка» ['Russian pronouns (meaning, grammatical forms, usage): Materials on the special course 'Functional grammar of the Russian language']. Тарту: Тартуский государственный университет.
- Šeljakin 2001 = Михаил Шелякин. Функциональная грамматика русского языка ['Functional Grammar of Russian.]. Москва: Русский язык.
- Štšadneva, Valentina, Jelena Velman-Omelina 2016. Viisakusevormidest eesti- ja venekeelsetes ametlikes paralleeltekstides ['About polite forms in official parallel texts in Estonian and Russian']. – Lähivõrdlusi. Lähivertailuja 26, 481–500. <https://doi.org/10.5128/LV26.16>
- Zolotova jt 2004 = Галина Золотова, Надежда Онипенко, Марина Сидорова. Коммуникативная грамматика русского языка ['The Communicative Grammar of Russian']. Москва.
- Velman-Omelina 2018 = Елена Вельман-Омелина. Эстонско-русский перевод и развитие современной официально-деловой коммуникации: теоретический и практический аспекты ['Estonian-Russian translation and development of modern administrative and business communication:

- theoretical and practical aspects']. *Dissertationes philologiae slavicae Universitatis Tartuensis* 40. Tartu: University of Tartu Press.
- Vija, Maigi 2006. Pronoomenid lapsekeeles: mõnda mina ja sina omandamisest [‘Pronouns in child language: some fragments of a study of the acquisition of pronouns MINA and SINA by Estonian children’]. – *Eesti Raken-
duslingvistika Ühingu aastaraamat*, 3, 373–384. <https://doi.org/10.5128/ERYa3.24>
- Vija, Maigi, Renate Pajusalu 2009. Pronouns in Estonian Child Language. – *Ad verba liberorum: Linguistics & Pedagogy & Psychology* 1 (1), 23–31. <https://doi.org/10.2478/v10196-011-0003-4>
- Vinogradov 1972 = Виктор Виноградов. Русский язык (грамматическое учение о слове) [‘The Russian Language: Grammatical Theory of the Word’]. Москва: Высшая школа.
- Vinogradov 2001 = Виктор Виноградов. Русский язык (грамматическое учение о слове) [‘The Russian Language: Grammatical Theory of the Word’]. Учебное пособие. 4-е изд. Москва: Русский язык.
- Vogelberg, Krista 2003. A contrastive study of the use of politeness strategies in Russian, Estonian and English: Some methodological considerations. – *Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика. Новая серия VIII. Языковые функции: семантика, синтактика, прагматика*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 260–272.
- Wills, Dorothy D. 1997. Participant deixis in English and baby talk. – *Talking to Children*. Cambridge: Cambridge University Press, 271–298.

Sirje Kupp-Sazonov

Lossi 3-304, 51003 Tartu, Estonia
sirje.kupp-sazonov@ut.ee

On the metaphorical use of personal pronouns and verb forms in Estonian and Russian

SIRJE KUPP-SAZONOV

University of Tartu

The article is devoted to the metaphorical use of personal pronouns and their respective verb forms in Russian and Estonian. Personal pronouns is one of the first topics that is introduced to the learner of any language. In Russian and Estonian the systems of personal pronouns are quite similar, however their metaphorical use is not identical in these languages. Some metaphorical uses are regular in Russian but are not common in Estonian; it depends on the cultural and linguistic traditions of the language in question. While most cases of the metaphorical use of personal pronouns and related verb forms are nonetheless the same in Estonian and Russian, one can still point out some dissimilarities.

Significant differences appear in two cases:

- 1) the possibility of replacing the 1st person plural form with the 3rd person singular form exists only in Estonian;
- 2) the use of the 3rd person plural form instead of the 1st person singular form in Russian requires a completely different grammatical choice in Estonian: a form of impersonal voice.

It is curious that several cases of the metaphorical use of personal pronouns and verb forms appear in communication with young children.

The list of cases of the metaphorical use of pronouns and verb forms analysed in this paper cannot be considered exhaustive, however it should demonstrate that every personal pronoun can be used metaphorically in Russian and Estonian.

It is noticeable that these metaphorical uses can cause some difficulties in learning the language and also in the translation process. Therefore, it is important to keep all these differences between languages in mind when teaching or translating.

Keywords: personal pronouns; person; number; verb form; metaphorical use; Russian; Estonian